

УДК 334.722

Сталінська О.В.
доктор економічних наук,
професор кафедри економіки підприємства
Донецького національного університету

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ У СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

INTELLECTUAL CAPITAL IN THE ENTERPRISE'S STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито сутність і сформульовано засади формування інтелектуального капіталу підприємства. Узагальнено і розвинено методологічні підходи до оцінки ефективності управління інтелектуальним капіталом, обґрунтовано критерії оцінки ефективності управління. Виявлено та проаналізовано зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на вибір стратегії управління інтелектуальним капіталом підприємства.

Ключові слова: стратегічне управління, потенціал підприємства, інтелектуальний капітал, стратегія розвитку.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыта сущность и сформулированы принципы формирования интеллектуального капитала предприятия. Обобщены и рассмотрены методологические подходы к оценке эффективности управления интеллектуальным капиталом, обоснованы критерии оценки эффективности управления. Выявлены и проанализированы внешние и внутренние факторы, влияющие на выбор стратегии управления интеллектуальным капиталом предприятия.

Ключевые слова: стратегическое управление, потенциал предприятия, интеллектуальный капитал, стратегия развития.

ANNOTATION

The research depicts the essence of intellectual capital of the enterprise, as well as defines the principles of its formation. Methodological approaches to evaluation of intellectual capital management efficiency are generalized and developed. The criteria of management efficiency evaluation are substantiated. Internal and external factors having impact on strategy selection for the corporate intellectual capital management are revealed and analyzed.

Keywords: strategic management, enterprise capacity, intellectual capital, development strategy.

Постановка наукової проблеми та її значення. В умовах сучасної економіки інтелектуальний капітал компанії набуває все більшого значення і впливу на діяльність компанії, її фінансову стійкість і динаміку розвитку. Ефективність використання інтелектуального потенціалу підприємства має істотний вплив на результати фінансової діяльності, а також на стійкість підприємства відносно зовнішніх дій і сприйняття його ринком та контрагентами. При цьому вплив на параметри ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства є більш істотним, ніж структурного капіталу. Також міра взаємозв'язку показників не є жорсткою, яка б визначала абсолютні значення рентабельності чи продуктивності. Взаємодія та взаємний вплив відбуваються на основі створення ефективного внутрішнього середовища підприємства, формування конкурентної позиції, створення потенціалу майбутнього зрос-

тання, що надає можливість успішно долати зовнішні шокові дії і в умовах макроекономічної нестабільності не лише уникнути збитків, але і поліпшити результати своєї діяльності. Тому формування стратегічного управління на основі використання інтелектуального капіталу та системи показників, що характеризують вплив факторів на капіталізовану вартість промислового підприємства, з метою виявлення напрямів його сталого розвитку зумовило актуальність проведеного дослідження.

Теорія інтелектуального капіталу як ключового фактора розвитку підприємства має широке поширення, однак механізм і ступень впливу інтелектуальних ресурсів на ефективність діяльності підприємств поки не визначені однозначно.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У формуванні наукових уявлень про інтелектуальний капітал та потенціал суспільства вагомий внесок належить Дж. Грейсону, П. Друкеру, М. Портеру, Й. Шумпетеру, Б. Твіссу, Х. Хекхаузену, Т. Шульцу, Г. Беккеру, Л. Едвінссону, М. Мелоуну, Ч. Хансену, В.Л. Іноземцеву та іншим зарубіжним вченим.

Серед українських дослідників проблему використання та розвитку інтелектуального капіталу з різною мірою глибини вивчали О.І. Амоша, С.І. Бандур, Л.К. Безчасний, Н.Л. Гавкалова, В.М. Геєць, О.А. Грішнова, А.М. Колот, І.С. Каленюк, Е.М. Лібанова, Н.С. Маркова, В.В. Онікієнко, І.Л. Петрова, Л.І. Федулова, А.А. Чухно та ін. Проте зазначена проблема все ще залишається невирішеною та недостатньо дослідженою, що потребує продовження наукових пошуків.

Мета дослідження – наукове обґрунтування місця і ролі інтелектуального капіталу та інтелектуального потенціалу у системі стратегічного управління підприємствами.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасне бізнес-середовище характеризується особливо високою динамічністю і конкуренцією, що посилюється, і це є логічним наслідком системної економічної кризи. Але зазначене варто розглядати не як випадковий період у розвитку світової чи національної економіки, а як природний перманентний стан жорстко

взаємопов'язаних і суперечливих процесів, які вимагають від кожного підприємства якісного стратегічного управління бізнесом, змістовно орієнтованого на систематичний моніторинг економічного потенціалу. Тому в ринкових умовах підприємство ставить перед собою два пріоритетні стратегічні завдання:

- постійний приріст функціонуючого капіталу за рахунок використання наявного інтелектуального потенціалу, що є головною умовою збільшення капіталізованої вартості підприємства, як цільового завдання бізнесу;

- забезпечення фінансово-економічної стійкості підприємства в умовах нерегульованого, а іноді й непередбачуваного бізнес-середовища, тобто цілеспрямованих зусиль менеджменту із запобігання потенційного банкрутства великих промислових підприємств [1, с. 45].

Аналіз показує, що, на думку більшості вчених, саме рішення цих завдань вимагає дослідження поняття «інтелектуальний капітал» з використанням його як індикатора певних комбінацій, що відповідають конкретній ситуації поєднання матеріальних, трудових і фінансових можливостей підприємства. На їх основі мають бути побудовані економічні прогнози, стратегічні плани та довгострокова стратегія економічного розвитку підприємства.

Теорія інтелектуального капіталу як самостійної наукової концепції є закономірним наслідком генезису світової економічної і філософської думки. Її виникнення обумовлено тими корінними змінами, що відбуваються в соціально-економічному житті суспільства в епоху науково-технічного прогресу, коли людина, її інтелектуальні здібності стають вирішальним чинником соціального і економічного зростання.

У сучасних умовах жорсткої конкурентної боротьби інтелектуальний капітал дає змогу створювати цінності і забезпечувати конкурентоздатність як окремим підприємствам, так і суспільству в цілому. Інтелект означає розум, глузд, здатність людини до мислення, але в той же час інтелект – більш широке за своїм внутрішнім змістом поняття, бо містить у собі ще і моральні, психологічні, емоційні та інші компоненти. Інтелект в широкому розумінні можна визначити як здатність накопичувати і генерувати знання. Носіями інтелектуального капіталу можна назвати професіоналів, наділених здібностями, що є унікальними, і які складно замінити [2, с. 113-118]. Саме інтелектуальні здібності людини, її інтелект як основна якісна характеристика робочої сили забезпечують високий динамізм і високу якість соціального і економічного прогресу суспільства.

На деяких сучасних підприємствах у їх сукупній вартості частка інтелектуального капіталу досягає 50-70%, що визначає зацікавленість науковців і фахівців реального сектора економіки в дослідженні проблематики інтелектуального капіталу підприємств.

Виділяючи інтелектуальний капітал серед інших ресурсів на базі розмежування матеріальних та нематеріальних ознак, автори дещо звужують проблему дослідження. Оскільки головною рисою нового поняття є не стільки його зовнішній нематеріальний прояв, скільки якісні зміни у характері суспільно-виробничих відносин, що виражають його прояв та існування.

Інтелектуальний капітал, так само як і фізичний капітал, генерує потік цінностей, що впливають на економіку. Обидва капітали виникають як результат вкладень ресурсів (грошей, матеріальних засобів, знань, кваліфікації) для виробництва товарів і послуг, приносять своєму власникові дохід, зазнають морального зносу (причому інтелектуальний капітал навіть у більшій мірі, знецінюються і програмне забезпечення, і будь-які знання), мають потребу в реновації. У той же час можна виокремити такі специфічні, відмінні риси інтелектуального капіталу [3, с. 90-94]:

- нематеріальність природи інтелектуального капіталу, через що його іноді називають невидимим активом;
- інтелектуальний капітал не амортизується в процесі використання, навпаки, втрачаючи свою вартість саме від того, що він не використовується;
- пріоритетна спрямованість інтелектуального капіталу на майбутнє: основа для його оцінки – це вартість, що буде створена в процесі його майбутнього використання;
- інтелектуальний капітал оцінюється за допомогою як вартісних, так і неwartісних показників;
- необмеженість інформаційного ресурсу;
- інвестиції в інтелектуальний капітал забезпечують його власнику одержання більш високого доходу;
- наявність мережевих ефектів та зростаючої граничної корисності.

Аналіз поняття «інтелектуальний капітал» дозволяє прийти до висновку, що ця категорія у своєму розвитку пройшла шлях від рівня людини через рівень організації до рівня суспільства. При цьому варто врахувати, що на кожному ієрархічно більш високому рівні це поняття збагачується, набуваючи нового змісту. На основі проведеного аналізу пропонуємо спрощену структуру інтелектуального капіталу, яка є ключовою ц розумінні сучасної теорії інтелектуального капіталу:

- рівень індивіда: інтелектуальні ресурси людини, людський капітал – накопичений науково-освітній потенціал і досвід індивіда, особистості (запас знань, досвіду і здібностей);
- рівень організації – інтелектуальні ресурси організації, інтелектуальний капітал організації, що включає в себе людський капітал працівників, клієнтський капітал, організаційний капітал;
- рівень регіональний – інтелектуальні ресурси регіону, інтелектуальний капітал галузей (за винятком повторного рахунку);

– рівень суспільства – інтелектуальні ресурси суспільства, інтелектуальний капітал суспільства.

Інформація щодо вартості інтелектуального капіталу підприємства використовується:

– зовнішніми користувачами – для подання достовірної інформації про вартість компанії інвесторам, потенційним покупцям і іншим групам, залежно від інформаційних потреб;

– менеджментом компанії – для ухвалення стратегічних управлінських рішень і підвищення капіталізації компанії [4].

З метою забезпечення безперервного зростання ринкової вартості необхідно здійснювати стратегічні зміни у напрямках діяльності високотехнологічного підприємства. Ці зміни повинні проводитися відповідно до характеру дії нестабільного зовнішнього середовища на систему управління високотехнологічним підприємством. Тому в його конкурентній стратегії коригуються значення цільових індикаторів системи збалансованих показників, а також змінюється набір використовуваних показників.

Це здійснюється за допомогою використання результатів моніторингу і візуалізації з урахуванням існуючих зворотних зв'язків між бізнес-процесами і індикаторами.

Таким чином, оцінка інтелектуального капіталу підприємства дозволяє сформулювати справедливу вартість, тобто капіталізовану вартість, яка необхідна як для інформаційних потреб зовнішніх користувачів, так і для ухвалення стратегічних управлінських рішень, що дозволять підвищити якість бізнес процесів, ефективність фінансово-господарської діяльності та максимально капіталізувати прибуток.

Як правило, власники й управлінський персонал не мають чіткого уявлення не лише про вартість, але і про склад, структуру інтелектуальних активів своєї компанії. Кваліфікована оцінка інтелектуального потенціалу дозволить визначити склад і структуру усіх зазначених компонентів, що входять до його складу, провести їх кількісну оцінку.

Реалізація стратегії управління інтелектуальним капіталом підприємства можлива при розумній та поступовій взаємодії виконання заходів стратегій управління людським, структурним, організаційним, діловим, інноваційним капіталом. На великих підприємствах доцільно створювати відділи управління інтелектуальним капіталом, функціями яких має бути розробка, підготовка пропозицій щодо реалізації стратегії управління інтелектуальним капіталом, контроль за цими процесами.

Елементи стратегії управління інтелектуальним капіталом охоплюють усі сфери діяльності підприємства, тому вони співпадають із загальною стратегією розвитку підприємства, яка зазвичай спрямована на збільшення виробництва і поліпшення якості продукції та зниження собівартості. Стратегія управління інте-

лектуальним капіталом підприємства має бути гнучкою, забезпечувати можливості прийняття рішень у короткий час та сприяти збільшенню кількості розв'язуваних завдань. Вона розробляється на два-три роки, після чого коригується та продовжується в часі. Реалізація заходів виконання стратегій за усіма напрямками сприятиме загальному розвитку підприємства, підвищенню конкурентоспроможності та капіталізації підприємства [5, с. 57-73].

Для забезпечення найкращого результату від розробки та впровадження стратегії управління інтелектуальним капіталом необхідно узгоджувати її зі стратегічними цілями і ключовими аспектами загальної корпоративної стратегії підприємства, а також з його виробничою, маркетинговою, інноваційною, фінансовою стратегіями та зі стратегією управління людськими ресурсами. Тобто при розробці стратегії управління інтелектуальним капіталом необхідно зосередитися на тих сферах, які сприятимуть вирішенню стратегічних завдань підприємства.

Розробляючи та реалізуючи стратегію управління інтелектуальним капіталом, підприємства можуть або концентрувати зусилля на окремих його видах чи аспектах управління ним, або розглядати весь інтелектуальний капітал підприємства в сукупності і відповідно до цього обирати стратегію.

Для ефективного здійснення процесів формування та використання інтелектуального капіталу з метою підвищення конкурентоспроможності в умовах інноваційного розвитку підприємства можуть обирати одну з наступних семи основних типів стратегій управління інтелектуальним капіталом. Ці стратегії спрямовані на створення цінності, реалізованої в продуктах, людях та процесах за допомогою раціонального формування та використання знань на підприємстві. Перші три стратегії зорієнтовані на ефективне формування та використання знань у межах одного із трьох видів інтелектуального капіталу (людського, структурного чи споживчого), наступні три передбачають отримання позитивного економічного і соціального ефекту від попарної взаємодії різних видів інтелектуального капіталу, а остання стратегія будується з урахуванням одночасної взаємодії усіх трьох його складових.

Оцінка ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства багато в чому залежить від якості організаційно-економічного механізму управління цим капіталом.

Головне завдання організаційно-економічного механізму стратегічного управління інтелектуальним капіталом – забезпечення його ефективного використання і розвитку. Диференціація основної функції, перехід до приватних задач є найважливішим методологічним питанням. Відповідно, виходячи з головної задачі, призначення організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом повинне полягати у такому:

- формування системи управління інтелектуальним капіталом підприємства і забезпечення її адекватності відповідним зовнішнім і внутрішнім умовам діяльності підприємства;
- забезпечення ефективного функціонування інтелектуального капіталу;
- відтворення інтелектуального капіталу;
- раціональне використання усіх видів інтелектуального капіталу;
- реалізація стимулів, спрямованих на ефективне використання і відтворення інтелектуального капіталу;
- створення нормативної бази управління інтелектуальним капіталом із метою обґрунтування управлінських рішень, що приймаються;
- розподіл обов'язків між суб'єктами управління інтелектуальним капіталом [6, с. 258].

Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом як система повинен мати структуру, яка визначає стійкі зв'язки і відносини всередині нього, основні напрями управлінських впливів, що забезпечує цілісність механізму і самототожність. Отже, обґрунтування структури механізму є однією із ключових задач розробки його загальної концепції.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, визначення стратегії управління інтелектуальним капіталом підприємства залежить від конкретної ситуації, в якій воно знаходиться. У рамках дії механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства пропонується формувати загальну стратегію зміцнення і розвитку інтелектуального потенціалу підприємства за допомогою розробки довгострокової стратегії розвитку.

У подальшому доцільно розробити механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства, за допомогою якого здійснюється організаційний супровід процесу розробки і реалізації стратегії управління сталим розвитком підприємства та підтвердити його дієздатність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Управление экономическим потенциалом организации: учебное пособие / А.П. Романов, Г.Г. Серебренников, В.М. Безуглая, О.В. Кириллина, М.К. Чарыкова. – Тамбов : Изд-во ФГБОУ ВПО «ТГТУ», 2012. – 88 с.
2. Левина И.В. Интеллектуальный капитал и его значение в контексте современного экономического развития / И. Левина // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 69. – Донецьк, 2004. – С. 113-118.
3. Терон І.В. Інтелектуальний капітал як основне джерело багатства в постіндустріальному суспільстві / І. Терон // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 7. – С. 90-94.
4. Кундиус В.А. Теоретические основы интеграционной связности науки, образования и производства в формировании базиса инновационного развития трансграничного региона / В. Кундиус, Е. Ан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-osnovy-integratsionnoy-svyaznosti-nauki-obrazovaniya-i-proizvodstva-v-formirovanii-bazisa-innovatsionnogo-razvitiya#ixzz3VyX-0KDfi>.
5. Капитализация предприятий: теория и практика : моногр. / под ред. И.П. Булеева, Н.Е. Брюховецкой. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2011. – 328 с.
6. Кендюхов О.В. Эффективное управление интеллектуальным капиталом : монография / О.В. Кендюхов. – Донецьк : ДонУЕП, 2008. – 359 с.